

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
41 (1999)

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-23-0

BRNO 2000

9 9990385

150, —

PŘEHLED VÝZKUMŮ 41 (1999)

- Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: infor@iabrno.cz
- Odpovědný redaktor: PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
- Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla, Ph.D.,
PhDr. Lubomír Šebela, CSc., RNDr. Vladimír Hašek, DrSc.,
Mgr. Richard Zatloukal, Miroslav Lukáš, Alice Del Maschio,
Dana Gregorová
- Na titulním listě: Orlovice, okr. Vyškov. Letecký dokumentační snímek
zaniklého hradu.
- Tisk: BEKROS
- Náklad: 350 ks

© 2000 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

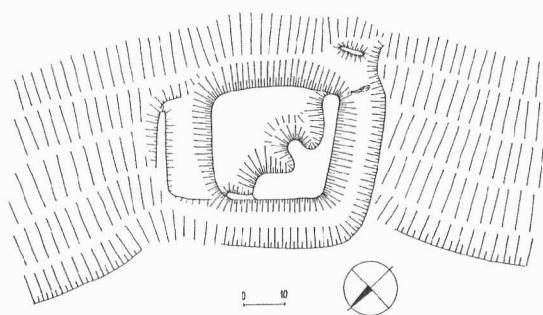
POVRCHOVÝ PRŮZKUM RELIEFNÍCH POZŮSTATKŮ TŘÍ STŘEDOVĚKÝCH OPEVNĚNÝCH SÍDEL V OKRESE PŘEROV

Miroslav Plaček

Při příležitosti cest do regionu za účelem provedení stavebně historického průzkumu suterénů zámku v Přerově zdokumentoval autor čtyři archeologické lokality v okolí okresního města. Výsledky povrchového průzkumu jsou uvedeny dále.

Buk

Z literatury je známo, že tvrz se nacházela na zahradě domu čp. 18, kde se říká „na zámku“ a kde koncem století byly vykopány chodby a zděné základy (Kreutz 1927, 220). Tuto a několik jiných informací převzali V. Nekuda a J. Unger (1981, 89), ale ověření na místě neproběhlo. Zmíněná usedlost stojí na úpatí svahu při rozcestí v horní části vsi a na zahradě není nic patrné. Ovšem na horní hraně svahu nad zahradou se výrazně rýsuje mírně lichoběžníkový, i když zčásti porušený pahorek. Od lehce stoupající plošiny návrší severozápadně od obce je oddělen 11-12 m širokým a zhruba 2 m hlubokým příkopem, který zahýbá podél jihozápadní strany tvrzíště. To si na těchto dvou stranách uchovalo původní výšku, zatímco jinde je skopáno. Proto se příkop na severovýchodě dochoval jen v náznaku a ve svahu pod tvrzíštěm zmizel. Zdivo a stopy členění se nedochovaly.

Obr. 1. Terénní náčrt tvrzíště v Buku.

Terrain draft of fortress in Buk.

Jméno Buku se objevuje r. 1275 v predikátu Vlka (Lupo) z Buku v podezřelém listině Zášita z Kurovic pro klášter Hradisko (CDB V, č. 785). Opět se po něm nazývá až r. 1349 Oldřich z Buku, kdy na něm zapisuje ženě Jilce. Avšak r. 1360 již byl mrtvý, neboť paní Kačna z Buku vzala

na svůj díl na spolek jeho syna Vojtěcha. Ten ovšem jistou část zboží r. 1368 prodal Zbyňkovi z Kokor (ZDO I, 125, 737, 1041). Jiný díl r. 1359 prodali bratři Milota, Lacek a Jindřich z Ivaně Janovi a Drslavovi z Kravař, kteří ho připojili k helfštejskému panství. Existoval také markraběcí díl o velikosti 8 lánů, jež Frank z Kunovic r. 1371 prodal Unkovi z Majetína. Ten 1373 přenesl z Buku na Tršice věno Gertrudy ze Zástřízl, ženy jeho syna Viknana (CDM XV, č. 79; ZDO II, 24, 390).

Podíl na Buku od Unky r. 1374 získal Petřík ze Žeranovic, ale už rok předtím zapsal na vsi ženě Cecilii. V r. 1377 jako Petr z Petřvaldu koupil od Zbyňka z Kokor jeho část, na níž už stála tvrz, nicméně 1384 postoupil část Crhovi z Kokor (ZDO II, 562, 216; III, 383; IV, 469). Po smrti Petra asi dědil Crh a zboží r. 1389 zcelil koupí kravařského dílu, neboť r. 1397 prodal celou ves Buk s příslušenstvím a Pěnčičky s tvrzí Hanušovi z Vikštejna. Hanuš r. 1409 přijal na toto zboží bratra Závíšku, který je držel ještě 1418 (ZDO VI, 21, 567; VII, 763; IX, 247). Za husitských válek se Buku neznámým, ale zřejmě násilným způsobem zmocnil Boček Puklice z Pozořic na Drahotuších a 1446 Závíšovi z Kunčic intabuloval ves Buk a dům na kopci, tedy tvrz. Závíš byl již dva roky nato mrtvý a poručník Mikuláš z Ojnic teprve r. 1464 zapsal zboží Onešovi z Kunčic (ZDO X, 467, 822; XI, 208). Jeho syn Hynek 1497 postoupil půl Buku s tvrzí Oldřichu Šiškovci z Kounic a ten rok poté Vilémovi z Pernštejna. Intabulaci však r. 1497 provedl přímo Hynek, v ní se zmiňuje jen tvrzíště (AČ VI, 537; ZDO XVI, č. 21, s. 114).

Tvrz podle dostupných informací a čtyřhranného půdorysu byla patrně zděná a zmíněné chodby je nutno pokládat za suterény. Protože povrch tvrzíště byl při průzkumu pokryt vegetací, nejsou k dispozici žádné artefakty a při rámcovém datování je nutné vyjít z historických relací. Z nich se jeví založení mezi léty 1368-1377. Protože však nemáme jistotu o podchycení všech převodů, je dost možné, že tvrz již existovala za Oldřicha z Buku okolo poloviny 14. století. O poškození za husitských válek, ale pokračující obyvatelnosti svědčí označení z r. 1446.

Penčičky

Literatura situuje tvrz na ostrožnu na levém břehu říčky Olešnice jižně od vsi a její zbytky nazývá Kopečkem (Nekuda - Unger 1981, 234). Jmenování však lokalitu patrně nenavštívili a převzali sdělení I. L. Červinky (1942, 61), který dokonce uvedl její schematický a bohužel málo přesný půdorys. Jeho popis sice tvarově neodpovídá, ale dnešní uchování tvrzíště je shodné se stavem v r. 1915, který uvádí.

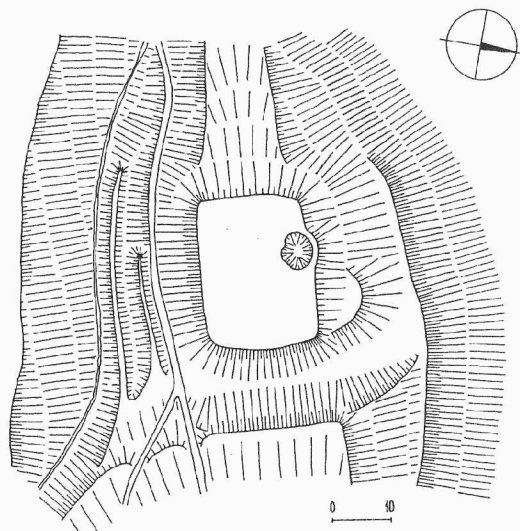
Rozvrh tvrzíště, které stojí na zalesněném jazyku mezi okrajem srázu nad Olešnicí a přívalovou roklí, není okrouhlý, nýbrž skoro obdélný (26x18m). Jazyk vybíhá ze svahu náhorní roviny, plocha tvrzíště však téměř vodorovná a byla zřejmě vyrovnána zeminou vytěženou ze šjíjového příkopu, který je 13 m široký a oproti ní 2,5 m hluboký. Svah rokle člení úvozy polních cest, jimiž vedl i přístup k tvrzi. Hluboká deprese na severní straně může být „zlatokopy“ prohloubeným pozůstatkem po nějakém objektu. Hustý porost povrchu ostružinami nedovolil sběr keramiky, takže datování podle ní nebylo možné.

Vsi Penčice a navazující Penčičky tvoří zdánlivě jedinou sídlištní lokalitu, ale jejich návěsní jádra jsou jasně rozlišitelná, v Penčicích na jeho okraji stojí kostel sv. Petra a Pavla. Horší je to s rozpoznáním v pramenech. Zdá se, že první zmínka z r. 1261 (Zazlau de Pencitk - CDB V, č. 275) se může týkat Penčic a teprve ve 14. stol. se objevuje jméno Malé Penčice (s přívlastkem *minora*, *parva* apod.). I když nemají toto označení, z vlastnických poměrů lze přesto usoudit, že jde o Penčičky. Např. r. 1358 Václav z Čech prodává dvůr v Penčicích Filipovi z Penčic a Filip z Penčiček 1381 zapisuje ženě Bohunce věno. Rovněž r. 1378 Otánek z Penčic pojišťuje věno manželce a totéž činí Dománek z Penčiček r. 1381. Přitom 1389 se oba píší z Penčic (ZDO I, 528; IV, 178; III, 470; IV, 101; VI, 120).

První relace hovořící o tvrzi pochází z r. 1368, kdy Unka z Majetína zapisuje věno synovy manželky Gertrudy na dílu Penčic s tvrzí a posléze r. 1382 prodává díl Penčiček Mikšíkovi z Kožušan, který ho 1385 postupuje Crhovi z Kokor (ZDO I, 1117; IV, 281, 720). Přitom Penčice z větší části patřily olomoucké kapitule a snad proto se zde světské vlastnictví zdaleka plně nerozvinulo. Je proto charakteristické, že podle dostupných pramenů se na patronátu nepodílel žádný z držitelů. Ovšem nepochybně se r. 1418 po Penčicích psal Jan Kropáč, když kvůli zboží v Penčičkách poháněl Domana z Čekyně (KP II, 587, 588).

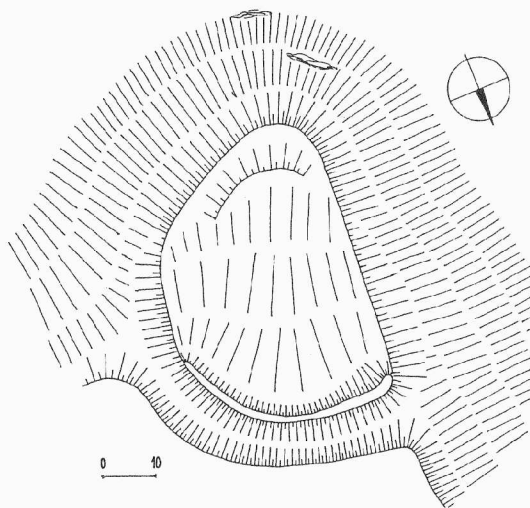
Na zboží se tedy podíleli i vladykové z Čekyně. R. 1381 prodal Filip Zdeňkovi z Čekyně Lhotu (Lhotku) a dva díly mlýna a krěmy „sub monte“ a jeho bratr Protivec zapsal na tom a

v Penčičkách r. 1385 ženě Dorotě. Jiný díl odprodal r. 1391 Diva z Čekyně Crhovi z Kokor, který již držel díl Mikšíka z Kožušan a tvrz. Alespoň r. 1397 prodává Hanušovi z Vikštejna dvůr a tvrz v Penčicích, i když z pozdějších zápisů plyne, že šlo o Penčičky (ZDO IV, 194, 545; VI, 182, 567). R. 1409 vzal totiž Hanuš na spolek na zboží v Penčičkách bratra Závěšku, který po jeho smrti r. 1416 prodal díl Penčiček a místo tvrže zvané Kopček bratřím Janu st. a ml. z Frankštátu. Situování tvrže za mlýnem vyplývá ze zápisu z r. 1420 (ZDO VII, 763; VIII, 572; IX, 262).

Obr. 2. Terénní náčrt tvrzíště v Penčičkách.

Terrain draft of fortress in Penčičky.

Obr. 3. Terénní náčrt prehistorického opevnění u Penčiček.

Terrain draft of prehistoric fortification near Penčičky.

Zboží zůstalo v rukou rodu ještě nějakou dobu. Vždyť r. 1437 pohání penčický farář Racek Jana Kropáče z Frankštátu, po němž následoval Adam, který je opět s tvrzíštěm r. 1464 prodal Janu Mukařovi z Kokor a Čekyně. V r. 1437 se v rukách Divy z Čekyně opět objevuje mlýn u Penčiček „sub monte“ (KP III, 520; ZDO XI, 91; X, 104). Ze zpráv a řetězení majetkových přesunů v obou místech vyplývá, že opevněné sídlo bylo patrně jen jedno (Nekuda - Unger 1981, 234 zařadili do soupisu i tvrz v Penčičích) a to v Penčičkách. V majetkově převážně církevních Penčičích se tedy asi podmínky pro jeho stavbu nevytvořily. Ze zpráv a pravidelného rozvrhu tvrzíště se dá soudit na vznik v první polovině 14. stol. Zmínka z r. 1416 o pusté tvrzi, která již nebyla obnovena, svědčí o zániku na počátku 15. stol.

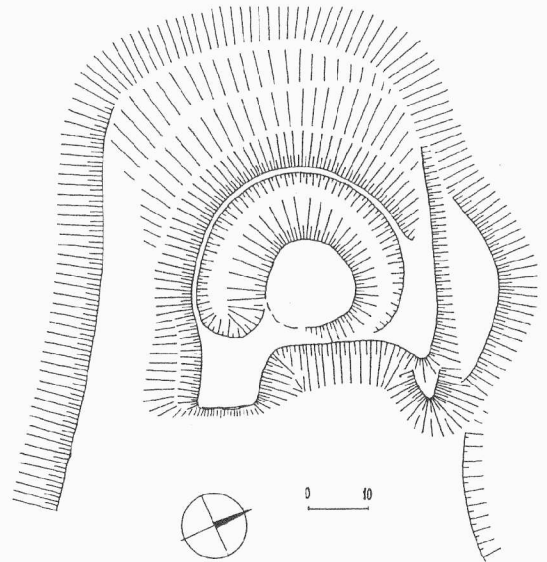
V katastru Penčiček se však vyskytují ještě pozůstatky dalšího zaniklého opevnění. Nachází se asi 800 m jižně od Penčiček na krátkém svahovém výběžku v lese nad levým břehem Olešnice. Mírně skloněný areál má přibližně tvar lichoběžníka se zaoblenými rohy s největší délkou 55 a šířkou 37 m. Na přístupné straně se nachází oblouk příkopu asi 8 m širokého s největší hloubkou 2 m oproti nízkému valu (má výšku 0,5-1,5 m), který lemuje opevněnou plochu po délce příkopu. Povrch je plochý, beze stop po nějakých prohlubních. Velikost a utváření svědčí pro prehistorický původ, za úvahu stojí platěnická kultura doby halštatské. Pokus o povrchový sběr byl negativní.

Přestavlký

Obec se rozkládá na mírném svahu úbočí Holešovské pahorkatiny. Severně od dlouhé návsi stojí v parku čtyřkřídla architektura barokního zámku (Plaček 1999, 228) a jiná literatura předpokládá existenci starší tvrze v jeho místě (Nekuda - Unger 1981, 247). Je to pravda jen do určité míry, neboť na výběžku terasy do 200 m východně od zámku se nacházejí výrazné reliéfní zbytky zhruba okrouhlého tvrzíště (d=15 m). Po dvou třetinách obvodu je obklopuje příkop a val, které chybí na silně porušené východní straně. Z jistých tvarových náznaků vyplývá možnost, že v místě odtěžené zeminy (na zřízení hřiště) se nacházel vstupní díl, jakési předhradí. Na zatravněném povrchu nejsou patrné žádné prohlubně ani zbytky zdiva.

Jako první zmínka o Přestavlkách se objevuje predikát Alexandra, podsudího olomouckého z let 1275 a 1278 (CDM V, č. 795 a 858). Záměna s Přestavlkou u Olomouce je sice méně pravděpodobná, ale nelze ji vyloučit. V r. 1358 se uvádí Vlček z Přestavlk, který však 1382 zakoupil Dobručice a počal se psát po nich. Jeho syn Jakub se od r. 1382 píše po Přestavlkách a už 1392

byla jeho žena Eva vdovou (ZDO I, 593; IV, 337, 301; VI, 430). Jakuba přežil Oneš, který se připomíná 1385 a zemřel někdy mezi léty 1407-1420. R. 1406 se soudil s Jakubovým synem Janem, který r. 1420 od Onšových dcer Markéty a Elišky koupil díl Přestavlk a ženě Anně z Čechovic zapsal věno na Přestavlkách (ZDO IV, 198; KP I, 171; IX, 309, 363). Jan žil ještě po husitských válkách, psal se z Popovic a r. 1437 zapsal jistý díl Přestavlk Jakubovi z Dobručic a Přestavlk. Jemu také Janovy dcery Markéta, Barbora a Anežka 1448 intabulovaly svůj díl. (ZDO X, 209, 843).

Obr. 4. Terénní náčrt tvrzíště v Přestavlkách.

Terrain draft of fortress in Přestavlký.

Podle toho, že příslušníci rodu sídlili v Dobručicích a později Říkovicích, nebylo asi již sídlo v Přestavlkách k dispozici, leč starší predikát si ponechali. Od r. 1463 se píše Vítek z Dobručic a Přestavlk, 1483 Vítek a Ctibor Přestavlků z Dobručic a 1499 Vítek z Dobručic na Říkovicích a Ctibor na Přestavlkách (KP IV, 266; V, 69; ZDO XVI, č. 83, s. 126). Poslední predikáty spíše jak o sídle vypovídají o způsobu dělby. R. 1540 se opět jmenuje Vítek z Dobručic na Přestavlkách. Držel je od r. 1531, zatímco druhý Ctiborův syn Jan měl Dobručice (+1539). Po Vítkově smrti r. 1545 dědil nejprve syn Burian a pak Ctibor, který zemřel r. 1579 (ZDO XXV, č. 52, s. 314; č. 124, s. 338; Kreutz 1927, 251, 336). Tvrz se uvádí až v l. 1592-1600 (Nekuda - Unger 1981, 247).

Při úvahách o vývoji přestavlkých sídel je nutné uvážit, že tvrzíště nad zámkem je evidentně středověký objekt neumožňující rozsáhlejší zástavbu a jeho využití do konce 16. stol. je prakticky vyloučeno. Ačkoliv se v pramenech nejmenuje, podle okrouhlého tvaru mohlo sloužit již

dlouho před polovinou 14. stol. a zaniklo někdy v 1. polovině. 15. stol. Potvrzení této úvahy a by mohl ověřit archeologický průzkum. Sídlo připomínané na konci 16. stol (vzniklo po 1531?) již mohlo stát na místě zámku, podle jeho dispozice snad na místě východního křídla.

Poznání zbytků středověkých sídel tedy stále není zdaleka úplné a jak je z příspěvku patrné, soupis archeologických památek se terénní prospekci nadále doplňuje.

Literatura:

CDB, CDM, KP, ZDO – Kodexy, Knihy půhonné, Zemské desky (edice)

Červinka, I. L. 1942: Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské. Rkp. v AÚ AVČR Brno.

Kreutz, R. 1927: Přerovský okres. Vlastivěda moravská, Brno.

Nekuda, V. - Unger, J. 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.

Plaček, M. 1999: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Summary:

Surface exploration of relief remnants of three medieval fortified residences in Přerov district (sources for summary).

There are four archeological localities described in this article, one of them is prehistoric.

Trapezoid-shaped remainders of a fortress in Buk can be found on the edge of the slope above the house number 18. Except one side, there is a 12-metre-wide ditch around the fortress. Buk is

mentioned in the predicate of Vlč in 1275 and than, later in 1349 in the predicate of Oldřich from Buk. That could be him or even his later successor Zbyněk from Kokor, who had his residence in the fortress which we can read about again in 1377. The last time it is mentioned is the year of 1464 and in 1497 it was already deserted.

The remains of fortress in Penčinky can be found on a terrain strip of land jutting out of the edge of a high left-bank terrace over the Olešnice river near the village. Behind the 13-metre-wide neck of a land ditch, there is an oblong platform (26 x 18m) with a distinctive depression on the north. Just like Buk, Penčičky have been divided into several parts as well. Furthermore, its name has been mingled together with the name of the neighbouring village of Penčice. The residence is mentioned in sources in 1368, but it was deserted later in 1416. It could originate in first half of the 14th century because of its regular shape. There is another fortress located on the ledge of the same plateau, 800 m to the south off the village. Behind the curve of the ditch, there is a trapezoid-shaped ground (55 x 37m) with round corners which is, however, of primeval origin (Platenice culture?).

In Přestavlky, there is still an unknown part of the fortress which can be found on partly mined out terrain strip of land, to the south off the castle. It has a round shape (d = 15m) which copies a circular ditch and a rampart. It is damaged on the south side thanks to the lowered area for a former playground. The dynasty which originally had come from the village, lived in other fortresses as well during the Hussite Wars. For that fact we can come to a conclusion that Přestavlky residence went down during the Hussite Wars at the latest. It is not excluded that it originated in 13th century. The fortress from the 16th century was probably on the same place as the castle.